

KS. PIOTR SZWEDA MS* – KRAKÓW

**DZIEWIĘTNASTOWIECZNA IKONOGRAFIA LUDOWA
MATKI BOSKIEJ SALETYŃSKIEJ W ZBIORACH
MUZEUM ETNOGRAFICZNEGO IM. SEWERYNA UDZIELI
W KRAKOWIE**

**NINETEENTH-CENTURY FOLK ICONOGRAPHY
OF OUR LADY OF LA SALETTE IN THE COLLECTION
OF THE SEWERYN UDZIELA ETHNOGRAPHIC MUSEUM
IN KRAKÓW**

Abstract

The 19th century was a period of a particularly intense development of Marian devotion in the history of the Catholic Church, to many private Marian apparitions, especially in France. On 19 September 1846, in the French Alps, at La Salette, Lady Mary appeared to two children, giving them her message. These children were Mélanie-Françoise Mathieu-Calvat (1831–1904) and Maximin-Pierre Giraud (1835–1875). As soon as a year later, the news of this event reached Poland thanks to the publication of Rev. Jan Laxý, *Historia cudownego zjawienia się N. P. Maryi dwom pastuszkom na górze Salette we Francji d. 19 września 1846* and others, which began to be published in the following years. The fourteen paintings of Our Lady of La Salette in the collection of the Seweryn Udziela Ethnographic Museum in Kraków, created without reliance on the models of official church art, are a kind of exception against the background of folk painting and together they form a specific type of representation, which is unknown outside southern Poland. They definitely differ from the French depictions both in terms of the dress of the Virgin Mary and the children, by the presence of monastery buildings or the village of La Salette. The primary source of inspiration for Polish folk painters was a repeatedly published

* Ks. Piotr Szweda MS – dr historii, asystent, Instytut Historii Sztuki i Kultury, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
e-mail: piotr.szweda@upjp2.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7492-5135>

pamphlet by Rev. Laxý. These paintings use the simplest type of axial composition, in which the central figure dominates the rest of the representation. The landscape, devoid of any direct connection to the main character, serves as a backdrop, while the scene taking place against it serves as an attribute. The space was meant to be three-dimensional, divided into colourful strips and with the buildings on the horizon line, although without the proportions of the architectural elements, the figures of children and animals. By using the division of the composition into the celestial and terrestrial spheres, the tendency to fully develop the surface of the painting is discernible, with the three heads of angels, forming a wreath of clouds, are placed as a complement to the Virgin Mary floating to the sky. We can rarely find dating on the pictures, much less a painter's signature. It is a type of folk painting, genetically linked to the region of southern Poland during the 19th century.

Keywords: La Salette; Our Lady of La Salette; Mélanie Calvat; Maximin Giraud; folk art; iconography of La Salette; Rev. Jan Laxý; ethnographic museum; 19th century

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Streszczenie

Wiek XIX był w dziejach Kościoła katolickiego okresem szczególnie intensywnego rozwoju kultu maryjnego dzięki wielu prywatnym objawieniom maryjnym, zwłaszcza we Francji. 19 września 1846 roku we francuskich Alpach, w La Salette Maryja ukazała się dwójce dzieci, przekazując im swoje orędzie. Byli to Mélanie-Françoise Mathieu-Calvat (1831-1904) i Maximin-Pierre Giraud (1835-1875). Stosunkowo szybko, bo już rok później, wieść o tym wydarzeniu dotarła do Polski dzięki publikacji ks. Jana Laxý'ego pt. *Historia cudownego zjawienia się N. P. Maryi dwom pastuszkom na górze Salette we Francji d. 19 września 1846* i innych, które zaczęto wydawać w następnych latach. Czternaście obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej znajdujących się w zasobach Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie, powstałych bez oparcia na wzorach oficjalnej sztuki kościelnej, jest pewnego rodzaju wyjątkiem na tle malarstwa ludowego i tworzy specyficzny typ przedstawienia, nieznanego poza granicami południowej Polski. Zdecydowanie różnią się one od francuskich przedstawień zarówno pod względem stroju Matki Boskiej, jak i dzieci, a także przez obecność zabudowań klasztornych lub wioski La Salette. Podstawowym źródłem inspiracji dla polskich ludowych malarzy była wielokrotnie wydawana broszura autorstwa ks. Laxý'ego. W obrazach tych zastosowano najprostszy rodzaj kompozycji osiowej, w której centralna postać dominuje nad resztą przedstawienia. Pejzaż, pozbawiony bezpośredniego związku z główną postacią, stanowi tło, zaś scena rozgrywająca się na jego tle pełni funkcję atrybutu. Przestrzeń starano się ująć trójwymiarowo, dzieląc ją na kolorystyczne pasy i umieszczając zabudowania na linii horyzontu, choć bez zachowania proporcji między elementami architektury, postaciami dzieci i zwierząt. Dzięki zastosowaniu podziału kompozycji na sferę niebieską i ziemską dostrzegalna jest tendencja do pełnego zagospodarowania powierzchni obrazu, dlatego też jako uzupełnienie unoszącej się do nieba Matki Boskiej umieszczono trzy głowy aniołów, tworzące wieniec z chmur. Rzadko możemy znaleźć na nich datację,

a tym bardziej sygnaturę malarską. Jest to rodzaj malarstwa ludowego, związanego genetycznie z regionem południowej Polski w okresie XIX wieku.

Słowa kluczowe: La Salette; Matka Boska Saletyńska; Melania Calvat; Maksymin Giraud; sztuka ludowa; ikonografia saletyńska; ks. Jan Laxy; muzeum etnograficzne; XIX wiek

Wiek XIX był w dziejach Kościoła katolickiego okresem szczególnie intensywnego rozwoju kultu maryjnego dzięki wielu prywatnym objawieniom maryjnym, zwłaszcza we Francji. W polskim kulcie ludowym Matka Boska była zawsze najbardziej czczoną świętą, pełniącą funkcję opiekunki, orędowniczki i pośredniczki. Jej wizerunki „były skutecznym ratunkiem przeciw morowemu powietrzu i wszelkiej zarazie”¹.

Obrazy Matki Boskiej Saletyńskiej powstały bez oparcia o wzory oficjalnej sztuki kościelnej. Stanowią ewenement w przestrzeni malarstwa ludowego i tworzą charakterystyczny typ przedstawień, zupełnie nieznany poza granicami południowej Polski w XIX wieku². Historycy sztuki mieli wielkie trudności z klasyfikowaniem tych obrazów. Najczęściej omijali je starannie, wspominając jedynie w sposób dość mglisty o istnieniu „drugiego nurtu” w sztuce polskiej XVIII i XIX wieku, nurtu skażonego „prowincjonalizmem, prymitywizmem”³.

Celem głównym niniejszego opracowania jest próba rekonstrukcji genezy i rozwoju ikonografii saletyńskiej na ziemiach polskich w XIX wieku oraz prezentacja obrazów przedstawiających XIX-wieczną ikonografię ludową Matki Boskiej Saletyńskiej znajdujących się w zbiorach Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie.

Zagadnienie XIX-wiecznej ikonografii Matki Boskiej Saletyńskiej zgromadzonej w Muzeum Etnograficznym w Krakowie nie doczekało się jak dotąd merytorycznego opracowania. W publikacjach, które powstały do tej pory, zawarte są cząstkowe informacje dotyczące tego tematu. W najnowszej literaturze przedmiotu brak jest konkretnych odniesień do przedstawianej kwestii.

Pierwszą wzmiankę o ludowych obrazach Matki Boskiej Saletyńskiej można znaleźć w książce Mieczysława Skrudlika z 1930 roku pt. *Królowa Korony Polskiej*⁴. Siedem lat później, w 1937 roku ukazała się książka ówczesnego dyrektora Muzeum Etnograficznego w Krakowie Tadeusza Seweryna pt. *Polskie malarstwo ludowe*⁵. Autor koncentruje się w niej na badaniu malarstwa ludowego, zgłębiając zarówno jego ogólne cechy, jak i specyficzne aspekty związane z technikami masowej produkcji dzieł.

¹ Najświętsza Maryja Panna Łaskawa, pewny ratunek przeciw morowemu powietrzu i wszelkiej zarazie, Kraków 1892, s. 7.

² E. Śnieżyńska, S. Krzysztofowicz, *Ikonografia ludowych obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, 18 (1964) nr 1, s. 25-34.

³ A. Osęka, *Nieznani malarze sarmackich legend*, „Polska”, (1963) nr 9, s. 24.

⁴ M. Skudrlik, *Królowa Korony Polskiej*, Lwów 1930.

⁵ T. Seweryn, *Polskie malarstwo ludowe*, Kraków 1937.

W czasopiśmie „Polska” ukazał się w 1963 roku artykuł Andrzeja Osęki zatytułowany *Nieznani malarze sarmackich legend*⁶, w którym autor zamieścił jeden duży wielobarwny obraz Matki Boskiej Saletyńskiej z Frankowej na Spiszu wraz z krótkim komentarzem.

Stosunkowo najwięcej informacji o saletyńskich obrazach ludowych zawiera artykuł Stefanii Krzysztofowicz i Elżbiety Śnieżyńskiej pt. *Ikonografia ludowych obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej*⁷, który ukazał się w 1964 roku w czasopiśmie naukowym „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”. Zawarte w nim treści w sposób szeroki opisują problematykę, bez charakteryzowania poszczególnych dzieł.

W wydanej w 1972 roku książce *O sztuce ludowej w Polsce*⁸ S. Krzysztofowicz próbuje określić cechy naturalnych talentów wpływających na twórców przetwarzających i naśladowujących sztukę ludową, a także opisuje ceremoniał wędrownych i odpustowych sprzedawców obrazów.

Niewielka wzmianka o obrazach Matki Boskiej Saletyńskiej znajduje się w książce Tadeusza Chrzanowskiego i Mariana Korneckiego pt. *Sztuka Ziemi Krakowskiej*⁹, opublikowanej w 1982 roku. Autorzy odwołują się w tej materii do artykułu Śnieżyńskiej i Krzyształowicz, poszerzając zasięg obrazów o jeszcze jeden na wskroś ludowy z motywem gałązki odciskanej stemplem.

W książce pod redakcją ks. Jana Rzepy pt. *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w diecezji tarnowskiej*, wydanej w 1983 roku, znajduje się niewielka wzmianka o obrazach Matki Boskiej Saletyńskiej¹⁰. Autor przedstawia tam cztery kapliczki przydrożne z obrazami Matki Boskiej Saletyńskiej, wspominając o Jej intensywnym kulcie na południu Polski, jako patronki chroniącej od klęsk żywiołowych: głodu, nieurodzaju, zarazy ziemniaczanej, epidemii bydła i morowego powietrza.

W 1984 roku ks. Stanisław Niemiec MS w swojej pracy magisterskiej pt. *Matka Boska Saletyńska w polskim malarstwie ludowym*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. Bolesława Przybyszewskiego, podjął niepełną próbę ukazania ikonografii Matki Boskiej Saletyńskiej na ziemiach polskich¹¹.

Ksiądz Józef Mituś MS jest autorem artykułu opublikowanego w 1988 roku pt. *Ludowy kult Matki Boskiej Saletyńskiej w Polsce w XIX wieku*¹². Nie znajdziemy w nim informacji o szczegółach dotyczących konkretnych obrazów Matki Boskiej, a jedynie pewien zarys w odniesieniu do maryjnej ikonografii saletyńskiej w ogólności.

⁶ Osęka, *Nieznani malarze*, s. 24.

⁷ Śnieżyńska, Krzysztofowicz, *Ikonografia ludowych obrazów*, s. 25-34.

⁸ S. Krzysztofowicz, *O sztuce ludowej w Polsce*, Warszawa 1972.

⁹ T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982.

¹⁰ *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w diecezji tarnowskiej*, red. J. Rzepa, Tarnów 1983.

¹¹ S. Niemiec MS, *Matka Boska Saletyńska w polskim malarstwie ludowym*, [mps, Archiwum Zgromadzenia Księży Misjonarzy Saletynów w Krakowie], Kraków 1984.

¹² J. Mituś MS, *Ludowy kult Matki Boskiej Saletyńskiej w Polsce w XIX wieku*, w: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. B. Pylak, Cz. Krakowiak, Lublin 1988, s. 447-450.

W 2009 roku ukazał się artykuł prof. Piotra Krasnego pt. *Le vrai portrait de Notre-Dame. O próbach odnowienia ikonografii maryjnej w XIX wieku*¹³, w którym pojawia się wzmianka o tematyce ikonografii saletyńskiej, wynikająca bezpośrednio ze zjawienia Matki Boskiej w La Salette we francuskich Alpach oraz o wyzwaniach stojących przed artystami chcącymi podjąć się tej tematyki w swojej twórczości.

Całość niniejszej publikacji została podzielona na trzy części. W pierwszej zaprezentujemy próbę rekonstrukcji genezy powstania przedstawień ikonograficznych Matki Boskiej Saletyńskiej na ziemiach polskich w XIX wieku. W drugiej omówimy czternaście obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej tego typu znajdujących się w posiadaniu Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie, w kluczu chronologicznym, w jakim trafiły one do muzeum na podstawie kart inwentarzowych. W ostatniej części zostaną zaprezentowane wnioski końcowe.

Próba rekonstrukcji genezy powstania przedstawień ikonograficznych Matki Boskiej Saletyńskiej na ziemiach polskich w XIX wieku

Inspiracją do powstania obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej było objawienie maryjne w miejscowości La Salette-Fallavaux we Francji. 19 września 1846 roku Matka Boska zjawiła się dwojgu dzieciom, aby za ich pośrednictwem przekazać światu orędzie nawrócenia i pokuty. Byli to czternastoletnia Mélanie-Françoise Mathieu-Calvat (1831-1904) i jedenastoletni Maximin-Pierre Giraud (1835-1875). Według relacji obojga pastuszków ukazała się im siedząca na kamieniu i płacząca Madonna, która zapowiedziała nieurodzaj, szczególnie ziemniaków i zbóż, wielki głód i zarazy, po czym na oczach dzieci uniosła się do nieba. Pięć lat później Kościół w osobie ordynariusza diecezji Grenoble bp. Philiberta de Bruillarda uznał to prywatne objawienie maryjne za prawdziwe. On też pozwolił na oddawanie publicznej czci Matce Boskiej Saletyńskiej¹⁴. Szerzeniem oficjalnego kultu zajęli się misjonarze saletyni, powołani przez biskupa z Grenoble do obsługi pielgrzymów na górze La Salette i głoszenia orędzia pojednania¹⁵.

W ciągu roku objawienie Matki Boskiej Saletyńskiej zdobyło rozgłos na terenie Francji, a wkrótce potem dzięki opublikowanym książkom księży: Pierre'a-Jeana

¹³ P. Krasny, *Le vrai portrait de Notre-Dame. O próbach odnowienia ikonografii maryjnej w XIX wieku*, „Sacrum et Decorum”, (2009) nr 2, s. 16-30.

¹⁴ P.-J. Rousselot, *Nouveaux documents l'événement de La Salette*, Lyon 1850, s. 57; L. Carhier, *Zjawienie się Matki Bożej na górze La Salette*, Kraków 1911, s. 5; L. Bassette, *Le fait de La Salette 1846-1854*, Paris 1955, s. 15; J. Stern MS, *La Salette. Documents authentiques dossier chronologique intégral. Septembre 1846 – début mars 1847*, t. I, Paris 1980, s. 34-41; E.W. Roetheli MS, *La Salette. Geschichte der Erscheinung*, Freiburg 1990, s. 72-74; A. Avitabile MS, G.M. Roggio MS, *La Salette. Znaczenie i aktualność. Nowe spojrzenie na teologię i duchowość zjawień maryjnych*, Warszawa 1998, s. 32; *Łaska La Salette*, red. P. Dzierżak MS, Kraków 2002, s. 36.

¹⁵ J. Stern MS, *Mgr de Bruillard, évêque de Grenoble au moment de l'Apparition: biographie et étapes de la reconnaissance du fait de La Salette*, Strasbourg 2010, s. 72-73; P. Jamioł MS, *Historia Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette do roku 1914*, Kraków 2021, s. 79-99.

Rousselota¹⁶, Nicolasa Beza¹⁷, Clémenta Villecourta¹⁸ i François Arbauda¹⁹ kult Matki Boskiej z La Salette rozpowszechnił się na terenie Szwajcarii i Niemiec²⁰.

Raporty ks. P.J. Rousselota zostały przetłumaczone na język niemiecki, a Laurenz Hecht OSB na podstawie książki ks. N. Beza wydał w 1848 roku w Einsiedeln krótką historię objawienia²¹. Zapewne poprzez Niemcy kult Matki Boskiej z La Salette dotarł najpierw na Śląsk, a potem do Polski.

Już w 1847 roku ks. Jan Laxy (1816-1857), jeden z najbardziej prężnych działaczy polskich na Górnym Śląsku, tłumacz książek dewocyjnych z języka niemieckiego i włoskiego, interesujący się ludoznawstwem²², wydał w Opolu książkę pt. *Historya cudownego zjawienia się N. P. Maryi dwom pastuszkom na górze Salette we Francji d. 19 września 1846*²³. W następnych latach publikacja wyszła staraniem wydawnictwa Wawrzyńca Pisha w Bochni (1849 i 1860)²⁴, Karola Pollaka w Sanoku (1850)²⁵, w Opolu (1860)²⁶, w Wilnie (1861)²⁷, a także w Warszawie (1874)²⁸. Wśród stosunkowo skromnej ikonografii malarstwa ludowego daje się zauważyć grupa obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej popularnych na terenach południowej Polski.

Wraz z rosnącym kultem Matki Bożej w La Salette zaczęły powstawać liczne obrazki religijne, które przedstawiały historię objawienia²⁹. Były one przeznaczone dla licznych pielgrzymów przybywających z różnych krajów, w tym również z Polski³⁰. W 1855 roku opublikowano książkę zawierającą rysunek autorstwa

¹⁶ P.-J. Rousselot, *La vérité sur l'événement de La Salette du 19 Septembre 1846*, Grenoble 1848; tenże, *Manuel du Pèlerin à Notre Dame de la Salette. Canton de Corps (Isère)*, Grenoble 1854.

¹⁷ N. Bez, *Pèlerinage à La Salette*, Lyon-Paris 1847.

¹⁸ C. Villecourt, *Nouveau récit de l'apparition de la Sainte Vierge sur les montagnes des Alpes*, Louvain 1848.

¹⁹ F. Arbaud, *Souvenirs intimes d'un Pèlerinage à La Salette, le 19 septembre 1847*, Grenoble 1848.

²⁰ Rousselot, *Nouveaux documents l'événement de la Salette*, s. 107.

²¹ W. Hect, *Histoire de l'apparition de la très Sainte Vierge à deux enfants bergers, sur la montagne de La Salette*, Einsiedeln 1848.

²² W. Ogrodziński, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, Katowice 1946, s. 129, 185.

²³ J. Laxy, *Historya cudownego zjawienia się N. P. Maryi dwom pastuszkom na górze Salette we Francji d. 19 września 1846*, Opole 1847.

²⁴ J. Ender, *Józef Lompa. Zarys biograficzny*, Katowice-Wrocław 1947, s. 89; K. Estreicher, *Bibliografia XIX stulecia*, t. 11, Kraków 1959, s. 555.

²⁵ Karol Estreicher, który wymienia większość wydań tej publikacji (poza warszawską), podaje, że Julian Bonawentura Pohl był tłumaczem trzeciego wydania, opublikowanego w Sanoku przez Karola Pollaka. Estreicher, *Bibliografia*, s. 555.

²⁶ *Księga Pamiątkowa Maryańska: ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, t. II, cz. 1, Lwów 1905, s. 215.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Rousselot, *Nouveaux documents l'évènement de La Salette*, s. 11, 12, 110.

³⁰ „Annales de Notre-Dame de La Salette”, (1867-1868) n° 3, s. 498.

Marii des Brûlais³¹, oparty na relacji dzieci opisujących objawienie. Ilustracja ta na długi czas ustaliła typ tej sceny w obrazkach dewocyjnych, nie tylko we Francji, ale w całej Europie.

Pierwsi saletyni przybyli do Polski 16 września 1902 roku i osiedlili się w Krakowie. Ich zadaniem było nauczyć się języka polskiego, aby później móc pracować w diecezji Springfield, Massachusetts (USA) wśród polskich emigrantów. Było to pięciu młodych księży pochodzących z kantonu Valais (Szwajcaria), którzy niedawno otrzymali święcenia kapłańskie: Józef Fux (1872-1913), Gabriel Vanroth (1875-1941), Salomon Schalbetter (1873-1934), Oswald Loretan (1876-1964) i Franciszek Schnyder (1872-1929). W latach 1910-1911 misjonarze saletyni wybudowali w Dębowcu k. Jasła dom zakonny i pierwszą kaplicę. Dzisiaj jest tam sanktuarium maryjne i centrum duchowości saletyńskiej w Polsce³².

Zatem dopiero na początku XX wieku saletyni zaczęli popularyzować w Polsce grafiki, takie jak oleodruki i linoryty, ilustrujące wydarzenie z La Salette³³. Nie miały one jednak żadnych powiązań z ludowymi obrazami powstałymi na obszarze południowej Polski. Lokalni artyści, pozbawieni wzorców w oficjalnym malarstwie kościelnym, musieli stworzyć nowe przedstawienia ikonograficzne, bazując na istniejących tradycyjnych motywach.

Zdaniem Anny Kunczyńskiej-Irackiej podkrakowska Bochnia była być może pierwszym ośrodkiem kultu Matki Boskiej Saletyńskiej, gdzie miał ją, zgodnie z miejscową tradycją, zaszcześcić reemigrant z Francji³⁴.

Charakterystyka obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej w zasobach Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie

W Muzeum Etnograficznym im. Seweryna Udzieli w Krakowie znajduje się obecnie czternaście obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej z okresu XIX wieku. W związku z tym, iż nie są one datowane, przyjmujemy przy ich charakterystyce klucz chronologiczny odnoszący się do dat ich inwentaryzowania.

Pierwszy z obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej do Muzeum Etnograficznego w Krakowie podarował ks. Józef Świstek w 1939 roku (il. 1). Malowidło zostało wykonane farbami olejnymi na płótnie, naklejonym na tekturę o wymiarach 64 × 51 cm. Obraz jest oprawiony w zwykłe drewniane ramki, bejcowane na ciemny kolor, zdobne, w dwa wklęsłe żłobki. Nieznany jest autor wykonania tego dzieła. Pierwotna lokalizacja to wieś Frankowa na Słowacji, w powiecie kieżmarskim, w etnograficznym regionie zw. Zamagurzem³⁵. Darczyńca, ks. J. Świstek, urodził się 5 marca 1894 roku w Makowie Podhalańskim jako syn Wincentego i Pauliny

³¹ M. des Brûlais, *Suite de l'écho de la Sainte Montagne ou l'Apparition rendu plus évidente par ses épreuves, ses gloires et de nouveaux éclaircissements*, Nantes 1855.

³² Ch. de Salmiech MS, *Piękna Pani. Historia objawienia Matki Bożej Placzącej w wiosce La Salette we Francji*, Kraków 1998, s. 53-54; P. Jamioł MS, *Saletyni w Polsce*, Kraków 2004, s. 59-79.

³³ R. Wojtunik MS, *Historia Księża Misjonarzy Saletynów w Polsce*, Zakopane 1972.

³⁴ A. Kunczyńska-Iracka, *Malarstwo*, w: *Sztuka ludowa w Polsce*, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kunczyńska-Iracka, M. Pokropek, Warszawa 1988, s. 235.

³⁵ Muzeum Etnograficzne w Krakowie (dalej: MEK), sygn. MEK/10871, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

z Hrubeschów. W 1912 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie. Świecenia kapłańskie otrzymał w katedrze na Wawelu 16 lipca 1916 roku. Pracował jako duszpasterz w wielu parafiach. Żywo interesował się historią Spisza i Orawy, rozczytując się w archiwaliach parafialnych i innych starych księgach. Interesował się także zabytkami, dawnymi tradycjami i spuścizną wieków, którą sam pieczołowicie pielęgnował i innych do tego zachęcał. Kolekcjonował ludowe świątki, malowidła na szkle oraz inne przedmioty zabytkowe, zwłaszcza związane z dawną kulturą spiską, które w większości przekazał później do Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Zmarł w Makowie Podhalańskim 21 listopada 1956 roku³⁶. Prawie całą wysokość obrazu zajmuje stojąca postać Matki Boskiej z rękami skrzyżowanymi na piersiach. Maryja ma na głowie wysoką koronę, otoczoną zębata aureolą. Z Jej głowy spływa biały welon, zdobny w kwiatki. U pasa widoczny jest krótki fartuch, spódnica w jasnym tonie w kilka pionowych pasów koloru karminowego. Jej dolną część zdobi jeden rząd kolistych kwiatków z zielonymi listkami. W prawym górnym rogu ukazane są trzy putta, w lewym mała postać Matki Boskiej wznoszącej się do nieba, na ugrowo-pomarańczowym tle, otoczonej promieniami. Górna część obrazu o tle ciemnozielonym, jaśniejszym u dołu. Po lewej stronie u dołu, poniżej Matki Boskiej klęcząca para pastuszków. Postacie Maksymina i Melanii umieszczone są na tle drzew i miejskich zabudowań. Na pierwszym planie z lewej strony w dolnej części obrazu malarz umieścił osiem pasących się krów. Po prawej stronie u dołu na tle miasta widoczne śpiące dzieci, to wizjonerzy, a obok nich ukazana Matka Boska siedząca na kamieniu z twarzą ukrytą w dłoniach, płacząca. Niektóre fragmenty szat Matki Boskiej złożone, wykonane są techniką czesaną grzebykową, a więc aureola, fartuch i obrzeżenia szat, a także skrzydełka puttów.

Drugi obraz Matki Boskiej znajdujący się w Muzeum Etnograficznym w Krakowie podarowała placówce Janina Leśniakowa z Krakowa za pośrednictwem p. Ćwirzewiczowej ze Skawiny w 1958 roku (il. 2). Malowidło pochodzące z domu p. Kotuleckiej ze Skawiny zostało wykonane w technice olejnej na płótnie o wymiarach 76 × 63 cm przez ludowego artystę Wincentego Chrzászczkiewicza z Żywca³⁷. Przedstawia ono trzy fazy zjawienia Matki Boskiej w La Salette. W centrum obrazu znajduje się postać Matki Boskiej ze skrzyżowanymi na piersiach rękami, stojąca na płaskim postumencie. Ubrana jest w białą suknię o zaznaczonych brązowych fałdach, wyszywaną u dołu drogimi kamieniami i obrzeżoną wzorzystą lamówką z okrągłych cekinów. Wokół pasa widać krótki złoty fartuch. Na głowie niebieskie maforium, a na nie nałożona tiulowa łotusza, przezroczysta w przeciwieństwie do spodniego nakrycia, ozdobiona ząbkami i haftem o ornamentach roślinnym. Na piersiach Matki Boskiej skrzyżowane końce chusty, pomiędzy nimi krzyż z wizerunkiem ukrzyżowanego Pana Jezusa. Do ramion krzyża przymocowane odwrócone *arma Christi* – młotek i obcęgi. Krzyż umocowany jest na krótkim łańcuchu. Z ramion Matki Boskiej zwisa drugi, dłuższy łańcuch, sięgający do

³⁶ A.J. Błachut OFM, *Ks. Józef Świsiek (1894-1956) nieustrudzony duszpasterz Spisza i Orawy w okresie międzywojennym*, „Na Spiszu”, (2011) nr 2, s. 14-15.

³⁷ MEK, sygn. MEK/24715, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej; Niemiec MS, *Matka Boska Saletyńska*, s. 37.

pasa. Głowa Matki Boskiej zwieńczona królewską koroną, wypełnioną czerwienią i zakończona krzyżykiem. Korona ozdobiona szlachetnymi kamieniami, otoczona promienistą aureolą, z wyciskanyym ornamentem grzebykowym. Matka Boska stoi swobodnie na płaskim postumencie, w białych ciążkach ozdobionych wieńcem ze złotych i niebieskich róż. W lewym rogu obrazu na tle kilku niewielkich chmur w otoku żółtoczerwonego nimbu unosi się postać Matki Boskiej, po prawej trzy małe głowy aniołów, także umieszczone na niewielkich obłokach. Kompozycję dopełnia tło krajobrazowe miejsca zjawienia. Na drugim planie malowidła, po prawej stronie ta sama postać Matki Boskiej, siedząca na kamieniu z pochyloną nieco głową, podpartą obu rękoma. Z Jej lewej strony dwoje śpiących pastuszków – Melania i Maksymin. Ponad dziećmi i Matką Boską malarz umieścił sześć domów oraz dwa wysokie zielone drzewa. U stóp Matki Boskiej widoczny jest wysoki strumień wody, tryskający ze źródelka. Za Płaczącą Panią wije się górski strumyk. Po drugiej stronie obrazu pastwisko z pasącymi się krowami. Na dalszym planie, po lewej stronie te same postacie pastuszków ze złożonymi do modlitwy rękami, zapatrzone w unoszącą się nad nimi w chmurach postać Matki Boskiej. Po ich lewej i prawej stronie widać dwa zielone drzewa oraz zabudowania wraz z białym kościołem z czerwonym dachem. Poniżej świadków objawienia na zielonej łące pasie się osiem krów, trzy białe i pięć czerwonych. U dołu obrazu widnieje napis: *CUDOWNE OBJAWIENIE N. MARYI PANNY PRZY WSI SALECIE WE FRANCYI*. Ten bogaty w symbolikę obraz ma przede wszystkim za zadanie wzbudzać pobożność i jest przykładem sposobu przekazywania wiary za pomocą malarstwa ludowego.

Trzeci obraz Matki Boskiej Saletyńskiej pochodzi ze zbiorów okresu międzywojennego (il. 3). Został wykonany na płótnie o wymiarach 69 × 49,7 cm i naklejony na tekturę. Pierwotnie znajdował się u prywatnych właścicieli w Bochni³⁸. Kompozycja obrazu umieszczona została w prostokącie stojącym. Zawiera w sobie wiele postaci i scen. Postacią centralną jest Matka Boska Saletyńska, stojąca na płaskim kamieniu, a w tle sceny obrazujące trzy fazy objawienia w La Salette. Matka Boska ujęta frontalnie, całopostaciowo, z wyjątkiem twarzy, w ujęciu 3/4, widoczna cała lewa strona. Twarz potraktowana jest bardzo wyraziście z zaznaczeniem wszystkich detali. Duże, ciemne oczy są wpatrzone w dal, ze spływającymi z nich po policzkach rzęsiстыми łzami. Powieki zaznaczone dokładnie, a brwi osadzone wysoko. Na twarzy maluje się nieziemski spokój. Na głowę narzucone cienkie, koronkowe, przezroczyste maforium, spod którego widać długie, ciemne włosy, luźno spadające na ramiona. Opada ono poniżej bioder, spływając łagodnie wzdłuż ciała i otulając je ze wszystkich stron. Ręce Matki Boskiej skrzyżowane na piersiach, dłonie podtrzymują masywny złoty krzyż z postacią umierającego Jezusa i literami INRI umieszczonymi nad głową Ukrzyżowanego. Z ran na dłoniach Zbawiciela zwisają obcęgi i młotek. Matka Boska ubrana jest w długą, kremową suknię, lamowaną przy dekolcie, z szerokimi rękawami ujętymi przy nadgarstkach rąk w marszczony mankiet. Spódnica przy sukni bogato zdobiona różnokolorowo w motywy pasowe, na których naniesione są geometryczno-kwiatowe ornamenty. Wokół pasa na sukni

³⁸ MEK, sygn. MEK/21813, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

umieszczony krótki fartuch w białym kolorze, obszyty koronkowymi frędzlami u dołu, ozdobiony czerwoną, skośną kratką, na środku srebrny krzyż przypominający typ maltański. Spod sukni wystają szpiczaste czubki butów, haftowanych w różnokolorowe kwiatki. Na głowę, którą otacza srebrny, ząbkowany nimb, nałożona jest okazałych rozmiarów korona w stylu bizantyjskim z krzyżem na szczycie. Wokół postaci przedstawiono sceny ukazujące trzy fazy objawienia w La Salette. Po prawej stronie, pośród dwóch wysokich drzew iglastych, znajduje się skupisko zabudowań przedstawiające alpejską wioskę. Na zielonej łące poniżej widać dwoje śpiących pasterzy – Melanię i Maksymina – z wyraźnie zaakcentowanymi szczegółami ich sylwetek i stroju. Nieco niżej centralną część kompozycji zajmuje postać Matki Boskiej, siedzącej na kamiennej ławce. Jej sylwetka jest pochylona, głowa wsparta na dłoniach, a po twarzy płyną łzy, symbolizujące jej smutek. Obok postaci Pięknej Pani widać tryskające źródło, z którego woda płynie w formie strumyka, omijając leżących pasterzy. Strumyk przepływa pod mostem i dalej w kierunku wioski. Z lewej strony, w dolnym fragmencie obrazu, można dostrzec symetrycznie rozmieszczone krowy, spokojnie przeżuwające trawę. Ponad łąką z bydlęciem malarz umieścił ostatnią fazę objawienia w La Salette – uniesienie Matki Boskiej do nieba. Pasterze klęczą, zwrócenie w stronę Pięknej Pani, z twarzami wzniesionymi ku górze, ukazani z profilu. W dłoniach trzymają wiązanki zielonych roślin. Matka Boska, otoczona delikatną aureolą promieni rozproszonych w glorii, wznosi się nad nimi. Jej ręce są lekko uniesione, z dłońmi otwartymi ku górze. Ma na sobie identyczny ubiór jak ten w scenie centralnej. W tle, za tą sceną, po prawej stronie od pastuszków, widać kościół z wyraźnie dominującym krzyżem na wieży – prawdopodobnie bazylika wzniesiona na pamiątkę objawienia Matki Boskiej w La Salette. Całość malowidła uzupełniają trzy putta – głowy aniołów ze skrzydłami unoszące się wśród obłoków. Kompozycja obrazu cechuje się wyraźnym malarskim charakterem – postacie i sceny są przedstawione za pomocą różnokolorowych plam i dynamicznych pociągnięć pędzla. Kontur, stosowany oszczędnie, służy podkreśleniu ekspresji wybranych detali, takich jak twarz Matki Boskiej. Kompozycja odznacza się zupełnym brakiem perspektywy przestrzennej, w związku z tym poszczególne sceny komponowane są piętrowo, jedna nad drugą.

Czwarty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej znajdujący się w zbiorach krakowskiego muzeum to dar Bolesława Wróblewskiego³⁹, cesarsko-królewskiego rotmistrza żandarmerii, członka zwyczajnego Towarzystwa Muzeum Etnograficznego w Krakowie (il. 4). Został wykonany w technice olejnej na płótnie o wymiarach 58,5 × 45 cm. Jego pierwotne pochodzenie jest niejasne. Najprawdopodobniej są to okolice Mielca. Nieznany jest autor tego malowidła, brak na nim także datacji⁴⁰. Obraz ukazuje Matkę Boską Saletyńską ubraną w białą szatę w pasowych tonacjach. Na głowę ma Ona narzucony welon w kolorze czerwonym z białym koronkowym ornamentem, opadający na plecy i ramiona. Prostokątny fartuch o złotym zabarwieniu, przyozdobiony czarnym kreskowaniem, po obu stronach zawinięty jest w formie rulonu. Suknia po bokach lamowana złotym paskiem,

³⁹ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1917*, Kraków 1918, s. 13.

⁴⁰ MEK, sygn. MEK/3128, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

ozdobionym czarnymi kropkami, a dołem dwa rzędy niebieskich i czerwonych róż cieniowanych, podobnych do jabłek z ludowych skrzyń w Żabnie. Na szyi Maryi zawieszony trójrzędowy naszyjnik. Na piersiach wisi złoty krzyżyk, okonturowany czarną kreską. Na głowie Matki Boskiej widnieje złota korona z czterema czerwonymi fragmentami. Wokół niej wyeksponowana promienista złota aureola o zębatych wykończeniach, pomiędzy którymi umieszczone są łezki w kolorze srebrnobiałym. Twarz Matki Boskiej ma śnieżnobiałą cerę, wyraża głęboki ból. Jej oczy mają niebieski odcień, a zamknięte usta wyróżniają się intensywną czerwienią. Z prawej strony postaci centralnej u dołu widoczna siedząca postać Matki Boskiej na skalnej ławie, umieszczonej na ciemnozielonej murawie, obok krętego strumyka. Brak tu natomiast dwojga śpiących pastuszków. Powyżej postaci płaczącej Maryi widać dwa masywne białe budynki z czerwonymi dachami, a pomiędzy nimi rosnące wysokie zielone drzewo. Ponad zabudowaniami malarz umieścił trzy putta, ukazane z rozłożonymi na boki skrzydłami. Z lewej strony obrazu u dołu pasie się stado krępych krów w kolorze białym i czerwonym. Nad nimi widać kłęzących pasterza i pasterkę, adorujących Matkę Boską unoszącą się ku niebu. Postać kobiety umieszczona została w świetlistej aureoli, której promienie rozchodzą się we wszystkich kierunkach. Obraz jest mniejszy od tych opisywanych wcześniej, stąd artysta namalował tylko dwa domy i jedno drzewo. Zabudowania umieszczone są jedynie z prawej stronie. Nie ma budynku kościoła. Brak jest też widocznych stóp Matki Boskiej z białymi ciżmami.

Piąty obraz Matki Boskiej znajdujący się w Muzeum Etnograficznym w Krakowie został namalowany techniką olejną na płótnie o wymiarach 58 × 46 cm (il. 5). Podobnie jak poprzedni był darem Bolesława Wróblewskiego do krakowskiej placówki muzealnej i także proveniencji z okolic Mielca⁴¹. Centralną postacią obrazu jest stojąca Matka Boska, znajdująca się na trapezowym postumencie. Ubrana jest w białą suknię z czerwoną szarfą z lewego boku i rękawami obramionymi złotą lamówką. Dolna część sukni ozdobiona jest pasem czerwonych i niebieskich kwiatów, poprzedzielanych zielonymi gałązkami. Wystające końce rękawów są czerwone. Do pasa postaci przypięty mały złoty fartuch, zwinięty po lewej i prawej stronie w charakterystyczny rulon. Na nogach białe pantofle, ozdobione girlandą z róż. Na szyi Matki Boskiej widnieje kolia ze złotych paciorków i przymocowany do nich krzyż w takim samym kolorze. Chusta, którą ma na sobie Maryja, jest ułożona tak, że jej końce krzyżują się na piersiach. Głowę zdobi zielonkawy welon ozdobiony białym, koronkowym ornamentem. Na głowie Matki Boskiej spoczywa bogato zdobiona korona z czerwonymi motywami. Dookoła głowy rozpościera się aureola o ząbkowanym kształcie. Twarz Matki Boskiej jest poważna, zamyślona. Na tle błękitnego nieba, w górnej prawej części przedstawienia, znajdują się trzy anielskie głowy umieszczone na małych obłokach w kolorze złotym. W najniższej części kompozycji, po prawej stronie u dołu, na ławce przy krętym strumieniu siedzi Matka Boska i płacze. Obok niej, na trawie, śpi dwoje pastuszków. Ponad nimi widoczne trzy identyczne budynki w kolorze białym i z czerwonymi dachami. Za zabudowaniami rosną trzy zielone drzewa,

⁴¹ MEK, sygn. MEK/4240, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

dwa wysokie, a jedno w środku mniejsze. Po lewej stronie obrazu ukazana jest Matka Boska otoczona promieniami światła i wznosząca się do nieba. Niżej widać dwójkę kłęzących pasterzy oraz osiem krów pasących się na łące, trzy białe i pięć czerwonych. Za plecami Maksymina i Melanii rosną dwa zielone drzewa. Obraz nie jest sygnowany ani datowany.

Szósty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej został zakupiony przez Muzeum Etnograficzne w Krakowie za 600 zł od nieznanego sprzedawcy (il. 6). Wykonany został w technice olejnej na płótnie o wymiarach 68×48 cm. Jego pierwotni właściciele pochodzili z Krakowa⁴². Centralną postacią obrazu jest Matka Boska ujęta *en face*, w pełnym majestacie, w długiej różowej sukni, zdobionej u góry i u dołu niebieskimi kropkowanymi ornamentami. Na głowie ma zielone maforium, lamowane złotem i tiulową łoktuszę, bogato wzorowaną. Na Jej szyi widnieje złoty łańcuszek z dużym krzyżem. Ramiona zdobią podwójne złote łańcuchy. Tiulowy, przezroczysty welon okrywa w całości spodnią chustę. Głowę Matki Boskiej zdobi masywna złocista korona typu bizantyjskiego, zakończona krzyżem, otoczona promienistą aureolą z wystającymi krótszymi elementami w kształcie zębów. Twarz, choć pełna powagi i spokoju, wyraża cierpienie – widoczne w zaciśniętych ustach i oczach, wyglądających jakby były pełne łez. Na biodrach Matka Boska ma złoto-brązowy fartuch, a na nogach białe, ozdobne pantofle. Stoi na prostokątnej, kamiennej płycie. W prawym dolnym rogu obrazu Matka Boska ukazana jest jako siedząca na białym postumencie i płacząca. Za nią wije się półkolisty strumyk, a tuż obok, na zielonej łące śpi dwoje pastuszków. W dolnym prawym narożu rosną kolorowe kwiaty w czerwonych, niebieskich i żółtawych kolorach. W górnej części obrazu, na tle szafirowego nieba, z lewej strony Matka Boska unosząca się do nieba, otoczona nieziemskim światłem, mieniącym się feerią barw. Poniżej, na zielonej łące kłęczy, ze złożonymi rękami, dwoje wizjonerów, odprowadzających wzrokiem odchodzącą postać Pięknej Pani. Poniżej dzieci pasie się sześć krów. Z prawej strony u góry widoczne trzy główki aniołów, umieszczone na niewielkim obłoku. Poniżej, między ziemią a niebem, biegnie żółta wstęga horyzontu, za którą widać cztery pagórki i cztery smukłe, iglaste drzewa o bardzo cienkich pniach. Po lewej stronie wkomponowano zabudowania klasztorne, w tym charakterystyczny domek, a po prawej kościół oraz dwa białe domy z czerwonymi dachami i dużą ilością okien. Całość obrazu cechuje dbałość o detale i nawiązanie do ludowej tradycji malarskiej. Postać Matki Boskiej została przedstawiona z podkreśleniem majestatu i powagi. Jednakże ograniczona przestrzeń ziemską sprawiła, że malarz, w odróżnieniu od innych twórców podobnych obrazów, ukazał jedynie sześć krów zamiast ośmiu.

Siódmy obraz Matki Boskiej Saletyńskiej Muzeum Etnograficzne w Krakowie zakupiło od Jerzego Zapalskiego z Cieszacina Małego k. Jarosławia w 1969 roku (il. 7). Autorem tego malowidła, wykonanego w 1864 roku techniką światłocieniową farbami olejnymi na płótnie o wymiarach 84×74 cm, jest Xawery Stankiewicz, malarz działający na terenie Leżajska w latach 1825-1878⁴³. Obraz przedstawia,

⁴² MEK, sygn. MEK/8874, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

⁴³ MEK, sygn. MEK/35893, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

na tle zróżnicowanym pod względem kolorystycznym i tematycznym, centralnie stojącą postać Matki Boskiej z rękami skrzyżowanymi na piersiach. Suknia bładoróżowa, przyozdobiona jest niebieskimi i czerwonymi kamieniami szlachetnymi. Rąbek sukni, rękawy i wycięcie szyi ozdobione szeregiem złotych cekinów, skonturowanych brązem. Na plecy narzucona chusta, której białe końce opadają przez ramiona i krzyżują się na pasie. Dookoła szyi złoty łańcuch, na którym wisi krzyż w tym samym kolorze. Ramiona Matki Boskiej oplata drugi złoty łańcuch, dłuższy i szerszy, opadający na jasnożółty fartuch z zewnętrzną fałdą. Na głowie ciemnoniebieski welon, ozdobiony białą koronką, oraz złota korona o ozdobnej linii kabłąków z krzyżem pośrodku. Korona podbita materiałem w kolorze karminowej czerwieni, otoczona wianuszkiem czerwonych róż, przegrodzonych drobnymi listkami. Wokół głowy żółtozłoty, przechodzący w delikatny róż nimb z koncentrycznie rozchodzącymi się promieniami. Tło do połowy wysokości obrazu od strony zewnętrznej ciemnoniebieskie, pośrodku w kolorze rozbielnego błękitu. Po bokach na ciemnobrązowych obłokach z prawej strony trzy putta o białoniebieskich skrzydłach. Obok widoczne inicjały malarza: XS. Z lewej strony u góry postać Matki Boskiej wznoszącej się do nieba, na złoto-żółtym tle, zamkniętym grubą linią cynobrową w formie owalu. Wokół całej postaci rozchodzą się białe promienie. Poniżej jasnożółtego horyzontu krajobraz pagórkowaty z architekturą i czterema liściastymi drzewami. W lewym dolnym rogu stado pasącego się bydła z zawieszonymi u szyi dzwonekami, pięć krów czerwonych i trzy białe. Nieco wyżej, pomiędzy dwoma wysokimi, zielonymi drzewami kłęczy dwoje pasterzy z rękami złożonymi do modlitwy, wpatrując się w znikającą postać Maryi. W prawym dolnym rogu siedząca, płacząca postać Matki Boskiej z głową pochyloną lekko w prawo, podpartą obiema rękami. Matka Boska stojąca pośrodku w białych garnirowanych ciżmach na płaskim postumencie koloru białego o przednim boku skonturowanym brązowo z napisem: CUDOWNE ZJAWIENIE N. P. MARYI PRZY SALECIE WEFRANCYI R.P. 1846. Na odwrocie obrazu widnieje sygnatura: Xawer Staniewicz M. L. oraz data powstania dzieła: R. 1864.

Ósmy obraz Matki Boskiej Saletyńskiej pochodzi z miejscowości Bobrek w powiecie chrzanowskim (il. 8). Został podarowany Muzeum Etnograficznemu w Krakowie przez Marię Dziwok w 1959 roku. Ofiarodawczyni otrzymała go od matki, która zmarła w 1959 roku w wieku 72 lat. Wartość obrazu oszacowano wówczas na 3000 zł. Wykonany został w technice olejnej na blasze o wymiarach 65,5 × 56 cm, nabity gwoźdźmi na drewnianą ramę⁴⁴. Malowidło przedstawia Matkę Bożą Saletyńską stojącą pośrodku, *en face*, w koronie na głowie, ciemnoczerwonej sukni, złotym fartuchu i białym, ażurowym welonie. Brzeg sukni, rękawy i wycięcie szyi ozdobione są dużymi, złotymi kółkami, przypominającymi cekiny. Twarz Maryi owalna, niebieskie oczy skierowane na wprost, usta cienkie. Głowę okrywa maforium w kolorze ciemnozielonym, a na nie zarzucona jest koronkowa łotusza z roślinnymi ozdobnikami. Na piersiach złoty krzyż w typie maltańskim oraz biała wstęga sięgająca do pasa. Wokół głowy została namalowana złota, okrągła aureola, otoczona ząbkowaniem. Po obydwu stronach

⁴⁴ MEK, sygn. MEK/35456, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

centralnej postaci znajduje się niewielkie drzewko. Z lewej strony w tle postać Matki Boskiej wstępującej do nieba w cynobrowym owalu, z prawej trzy putta z białymi skrzydełkami. Tło obrazu jest ciemnoniebieskie. W dolnej części, na tle krajobrazu dwoje pasterzy – Melania klęczy z rękami złożonymi do modlitwy, a Maksymin wyciąga rękę w kierunku wznoszącej się do nieba Matki Boskiej, jak gdyby chciał Ją zatrzymać albo złapać różę z jej pantofla. Zieloną łąkę wypełnia pięć pasących się krów, z zawieszonymi na szyi dzwoneczkami. Dwie krowy koloru czarnego, dwie popielatego, a jedna czerwonego. Z prawej strony u dołu obrazu widoczna jest siedząca na kamiennej ławce Matka Boska, palcami podpierająca brodę. Z Jej lewej strony dwie śpiące postacie pastuszków, nieco wyżej dwie budowle – dom z czerwonym dachem oraz kościół. Za budynkami rosną zielone drzewa. Obraz nie jest sygnowany ani datowany.

Dziewiąty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej pochodzi z Jasła i został zakupiony przez Muzeum Etnograficzne w Krakowie od Marii Witowskiej w 1971 roku (il. 9). Dzieło to, wykonane techniką olejną na płótnie o wymiarach 65,5 × 55 cm, oszacowano wówczas na kwotę 1000 zł⁴⁵. Centralną postacią, wypełniającą płaszczyznę od dolnej do górnej krawędzi, jest Matka Boska, ubrana w długą, pofałdowaną suknię koloru rdzawego, obszytą w dolnej części białą koronką, obrzeżoną u dołu czarnym paskiem, wyszytym białymi i złotymi cekinami. Takie samo zakończenie mają rękawy. W pasie mały, owalny, złoty fartuch, zdobiony kratką i czarnym sześciopłatkowym kwiatkiem. Z ramion spływa biały szal w popielate pasy. Suknia przy szyi lamowana złotym paskiem, zdobionym czarną gałązką. Od lamówki na piersiach widoczny złoty krzyżyk, okonturowany czarną kreską i białymi kropkami. Głowę Matki Boskiej zdobi złota korona z dwoma fragmentami czerwonymi, których nieregularny kształt zakreślają białe punkciki. Pośrodku nich widoczny jest maleńki krzyżyk. Powyżej, na koronie umieszczone są czerwone i niebieskie róże, biegnące na przemian i zakończone w kształcie cienkich, ostrych ząbków, ułożonych promieniście. Spod korony na ramiona opada z obu stron biały ażurowy welon, dekorowany rzędem białych kwiatków i wykończony ząbkami. Twarz Maryi łagodna, czoło wysokie, usta wyraziste i oczy zaciśnięte. Wyrazem przeżywanego przez Matkę Boską wielkiego cierpienia są spływające z oczu łzy. Ręce ma złożone na piersiach. Całość ubioru dopełniają ciżemki, ozdobione czerwonymi i niebieskimi różami. Matka Boska stoi w ciemnym wgłębieniu na biało-szarym cokole. Z prawej strony postaci centralnej, u dołu widoczna postać płaczącej Matki Boskiej, która siedzi na czarno-białej ławie, umieszczonej na zielonej murawie. To pierwsza faza objawienia w La Salette. Za postacią Pięknej Pani płynie biały strumyk, wijący się aż do zabudowań przedstawionych na dwóch poziomach. Są to białe domy z czarnymi oknami i czerwonymi dachami. Pomiedzy zabudowaniami rosną cztery zielone drzewka ze szpiczastymi szczytami. Powyżej linii zabudowań rozciąga się przestrzeń nieba o różnych odcieniach błękitu. Na tym tle widoczne są trzy głowy aniołków, z których dwa mają skrzydełka białe, okonturowane czarną linią, zaś trzeci – skrzydła zakreślone białą linią. Aniołki umieszczone są na brązowym obłoku. Z lewej strony Matki Boskiej, u dołu pasie

⁴⁵ MEK, sygn. MEK/40696, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

się osiem krów, trzy płowe i pięć czerwonych. Powyżej Maksymin i Melania ukazani w pozycji klęczącej pomiędzy kościołem a domem, a u góry mała postać Matki Boskiej wznoszącej się do nieba, przedstawiona na żółtobrazowym obłoku z białymi promieniami, przeprowadzonymi linią falistą i prostą na przemian. Brak jest na obrazie podpisu malarza, a także daty powstania dzieła.

Dziesiąty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej Muzeum Etnograficzne w Krakowie nabyło od W. Śliwińskiego z Warszawy w 1975 roku (il. 10). Dzieło to pochodzi z miejscowości Sarnów w powiecie mieleckim. Wykonane w technice olejnej na płótnie o wymiarach 79,5 × 63 cm, częściowo rantowane. Jego wartość wyceniono wówczas na 10 850 zł⁴⁶. Według ks. Stanisława Niemca MS, autorem obrazu jest malarz ludowy, samouk Witalis Nanke z Nowego Targu⁴⁷. Pośrodku malowidła, na całej wysokości obrazu, przedstawiona Matka Boska w liliowej, cieniowanej sukni z krzyżującymi się na piersiach, szarymi pasami i małym złotym fartuchem urozmaiconym grzebykowaniem w kolorze żółtawobrazowym, w pionowe linie, stojąca na kamiennym postumencie. Na nogach widoczne białe buty, przyozdobione różami w kolorze czerwonym z zielonymi listkami. Na głowie umieszczona jest wysoka, pełna korona, o czerwonym zabarwieniu, wycięta w dwa zęby. Spod niej opada na ramiona zielone maforium, przykryte dodatkowo przezroczystą, tiulową łoktuszą, przyozdobioną w roślinne ornamenty. W tle głowy znajduje się złoty, promienisty nimb, zdobiony rantowaniem i ostrymi, czarnymi ząbkami na brzegu. Matka Boska ma ręce skrzyżowane na piersiach. Na szyi, na niebieskiej tasiemce wisi złoty krzyż z wiszącym na nim Chrystusem. Na lewym ramieniu krucyfiksu widoczny jest młotek, a na prawym obcigi – narzędzia męki, skierowane ku dołowi. Na linii horyzontu cztery wysokie góry, przed nimi zabudowania z kościołem i czterema wysokimi liściastymi drzewami. U dołu z prawej strony na kamieniu siedzi zapłakana Maryja z rękoma podpierającymi brodę. U jej stóp tryska źródółko, a za nią kręty strumyk, za którym śpi para pasterzy. To pierwsza faza objawienia w La Salette. Ponad Matką Boską widoczne są między brązowymi obłokami trzy małe głowy aniołów. W lewym górnym narożniku malarz umieścił postać Matki Boskiej w żółtoczerwonej mandorli z promieniami i niewielkimi obłokami wokół, wznoszącą się do nieba. To trzecia faza objawienia saletyńskiego. Poniżej z podniesionymi w górę głowami, ze złożonymi rękami klęczą Maksymin i Melania, wizjonerzy z La Salette. Na łące pasie się stado bydła: trzy krowy płowe, trzy czerwone i dwie czarne. Obraz jest modelowany światłocieniowo, o gładkiej fakturze.

Jedenasty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej został pozyskany przez Muzeum Etnograficzne w 1976 roku od Wilhelma Biernata z Krakowa (il. 11). Szacunkowa wartość malowidła wówczas to 4000 zł. Obraz wykonano techniką olejną na płótnie o wymiarach 68,5 × 52,5 cm. Jest on modelowany światłocieniem⁴⁸. Jego autorem jest R.K. Bujak⁴⁹. W części centralnej, na całej wysokości obrazu, przedstawiona Matka Boska, odziana w czerwoną, cieniowaną suknię, wyciętą u dołu w duże

⁴⁶ MEK, sygn. MEK/51327, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

⁴⁷ Niemiec MS, *Matka Boska Saletyńska*, s. 44.

⁴⁸ MEK, sygn. MEK/52911, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

⁴⁹ Niemiec MS, *Matka Boska Saletyńska*, s. 24.

zęby, w złotym odcieniu. Do pasa ma przypięty zaokrąglony dołem, niewielkich rozmiarów, fartuch, zdobiony grzebykiem w linie o falistych kształtach. Z ramion przechodzą do talii szerokie pasy, są to końce chusty zarzuconej na plecy. Suknia przy szyi i rękawach wykończona złotymi ząbkami. Matka Boska ma ręce skrzyżowane na piersiach i przytrzymuje nimi złoty krzyż z napisem INRI na pionowej belce u góry. Do krzyża jakby doklejone są *arma Christi*, z prawej strony młotek, z lewej obcęgi. Na głowie okazała korona o złotym korpusie, zakończonym krzyżykiem, wysadzana drogimi kamieniami. Dwa pola pomiędzy wypełnione są czerwonym materiałem. Głowę okrywa także przeźroczysty welon, opadający do zakończenia rękawów. Pod nim widoczna jest dodatkowo chusta w kolorze zielonym. Głowa ukazana jest na tle złotej aureoli, wyciętej w zęby, zdobionej grzebykiem. Twarz Matki Boskiej jest pociągła, nos długi, usta wąskie, oczy wypukłe, bystre, wzrok zawieszony w przestrzeni, na policzkach rumieniec w odcieniach delikatnego różu. Maryja stoi na krawędzi prostokątnej szarej płyty. Na nogach ma białe pantofle, przyozdobione czerwonymi różami wplecionymi w zielony wianuszek. W prawym dolnym narożniku siedząca postać Matki Boskiej na kamiennej ławie, a pod nią trzy róże otoczone zielonymi listkami. Powyżej Pięknej Pani, z lewej, leżące dwie małe postacie śpiących pastuszków. U stóp Matki Boskiej tryska źródło, a w tyle widoczny jest kręty strumyk. Ponad tymi trzema postaciami, na wzniesieniu w ciemnobrunatnym kolorze widoczne są luźno stojące zabudowania o różnych kolorach ścian, sześć domów oraz kaplica. Za nimi rosną dwa wysokie zielone drzewa. Z lewej strony obrazu na zielonej murawie przechodzącej w brązowe podłoże widoczne są pasące się krowy w kolorach: szarym, brązowym i białym, a nad nimi kłęczący pasterz i pasterka z batami, ze złożonymi rękami. Po prawej stronie dzieci widać kościół oraz jeden budynek. Po prawej stronie dzieci widać kościół oraz jeden budynek. Nad głowami wizjonerów wznosi się do nieba postać Matki Boskiej, umieszczonej na delikatnych obłokach z lewej i cała w złoto-żółtym owalu. Dłonie Pięknej Pani są skierowane do przodu. Od postaci Matki Boskiej rozchodzą się na wszystkie strony subtelne białe promienie. Na horyzoncie widoczne niebieskie pagórki, a ponad nimi rozciąga się żółta poświata zachodzącego słońca. Tło obrazu jest koloru niebieskiego. Na nim po prawej stronie u góry trzy niewielkie głowy aniołów z białymi skrzydłami, umieszczone na niewielkich jasnobrązowych obłokach.

Dwunasty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej Muzeum Etnograficzne w Krakowie nabyło od Franciszka Bożka z Oświęcimia w 1977 roku (il. 12). Malowidło nieznanego artysty ludowego wykonane zostało techniką olejną na płótnie o wymiarach 69,5 × 50,5 cm. Początkowo było ono własnością matki oferenta, która otrzymała je w czasie I wojny światowej. Szacunkową wartość tego obrazu wyceńniono wówczas na 8000 zł⁵⁰. Jest to kompozycja umieszczona, tak jak i poprzednie, w prostokącie stojącym, wielopostaciowa. Zawiera symultanicznie ukazane sceny. Postacią centralną jest Matka Boska. W tle malarz umieścił sceny opisujące historię objawienia maryjnego w La Salette z 19 września 1846 roku. Maryja ujęta jest frontalnie. W cynobrowej sukni, sięgającej ziemi, której górną część zdbi białą

⁵⁰ MEK, sygn. MEK/53360, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

motyw, złożony z trzech kropek, i spódnicy w tym samym kolorze, której elementy układają się pionowo, przypominając odwróconą literę V. U dołu spod sukni wystają jedynie czubki gładkich, ciemnych butów. Mankiety sukni, mały okrągły dekolt przy szyi i dół spódnicy lamowane są czarną plisą. Na wysoko podniesionej talii widnieje nieduży, wąski, granatowy fartuch. Na piersiach skrzyżowana chusta przerzucona przez plecy. Welon Matki Boskiej Saletyńskiej, ozdobiony białymi ząbkami na brzegu i kropkami w każdym ząbku, spływa łagodnie wzdłuż ciała, zakrywając głowę i całe plecy. Oblicze Maryi jest delikatne, o owalnym kształcie, z subtelnymi liniami wyznaczającymi oczy, nos i usta. Twarz emanuje spokojem i łagodnością. Usta mają niesymetryczny kształt, stąd sprawiają wrażenie grymasu bólu. Spojrzenie Maryi zdaje się wędrować gdzieś w dal. Wysokie, odsłonięte czoło otaczają starannie zaznaczone włosy z przedziałkiem pośrodku, a ich reszta ukryta jest pod welonem, który opada na ramiona i plecy. Dłonie skrzyżowane na piersiach, skrzyżowane, podtrzymują masywny krzyż, zawieszony na łańcuchu wiszącym na szyi. Po prawej stronie krucyfiksu widnieją obcęgi, a po lewej młotek – *arma Christi*. Nietypowa – w porównaniu z wcześniejszymi przedstawieniami – jest aureola w kolorze czarnym z zębatymi zakończeniami, umieszczona z tyłu głowy Matki Boskiej. Dookoła nimbu występują luźno ułożone na przemian ciemnożółte i czerwone róże, tworzące swoisty wianek. Na głowie widać koronę, z dwoma czerwonymi elementami dekoracyjnymi, niezbyt precyzyjnie wykonaną. Kontury przeprowadzone są czarną, cienką linią. Od pasa w dół występuje zarys zewnętrzny w formie białych kropek. Tło obrazu w górnej części jest granatowe, a od połowy w dół – zielone i oliwkowe. W tle obrazu sceny obrazujące historię objawienia w La Salette. Po prawej stronie w dolnym narożniku na delikatnych gałązkach rosną dwa cynobrowe kwiaty przypominające swoim kształtem róże. Nad nimi na kamiennej ławce siedzi Matka Boska, lekko pochylona, z głową opartą na dłoniach. Ze źródła wypływającego spod kamiennej ławki wypływa strumień wijący się w stronę masywnej bryły kościoła, zwieńczonego czterema wieżami z kopułastymi, czerwonymi hełmami, krzyżami na szczycie. Dwa wysokie, zielone drzewa rosną po jednej i po drugiej stronie świątyni. W górnej części obrazu po prawej przedstawione są trzy niewielkie głowy aniołów z ciemnymi skrzydłami, a po drugiej stronie postać Matki Boskiej unoszącej się do nieba, ubranej tak samo jak na centralnym wizerunku, otoczonej przez wieniec powstały z róż w kolorze ciemnożółtym i czerwonym. Ręce ma lekko uniesione do góry, przybierając postawę oranta. Poniżej, pomiędzy dwoma wysokimi, liściastymi drzewami klęczy dwoje pastuszków, zwróconych do siebie twarzami, z rękami złożonymi jak do modlitwy. W lewej dolnej części obrazu widoczne jest stado ośmiu krów, złożone z czterech białych i czterech czerwonych, pasących się na łące. Wszystkie postacie ludzkie przedstawione są w sposób bardzo uproszczony, wręcz naiwny. Brak jest na obrazie datacji oraz sygnatury malarskiej. Spośród prezentowanych tu przykładów XIX-wiecznej ikonografii saletyńskiej w zbiorach Muzeum Etnograficznego w Krakowie ten obraz jest przedstawieniem najprostszym w zastosowanych środkach wyrazu. Odbiega on także od schematu ikonograficznego przyjętego przy prezentowaniu historii objawienia Matki Boskiej w La Salette, pomijając niektóre istotne fakty: brak tu sceny ze śpiącymi pasterzami (podobnie jak na przedstawieniu 4, 7 i 9),

brak zabudowy mieszkalnej widocznej na poprzednich przedstawieniach, brak detali stroju (np. pantofli w kwiatki), brak promieni otaczających postać Maryi. W porównaniu do pozostałych prezentowanych obrazów jego kolorystyka jest bardzo ciemna (nawet anioły mają ciemne skrzydła). Nieobecność tych elementów może sugerować, iż twórca nie do końca znał historię objawienia Matki Boskiej w La Salette.

Trzynasty wizerunek Matki Boskiej Saletyńskiej w zbiorach Muzeum Etnograficznego w Krakowie został kupiony w 1985 roku od Andrzeja Zająca z Bielska-Białej (il. 13). Malowidło to wykonał nieznany twórca ludowy w technice olejnej na płótnie o wymiarach $63,5 \times 50$ cm⁵¹. W centralnej części obrazu na jasnobrązowej płycie kamiennej ukazana jest postać Matki Boskiej. Ma na sobie suknię w kolorze ciemnokremowym z jasnym cieniowaniem, żółtymi lamówkami przy białych rękawach i mankietach. Sukienkę, u dołu wyciętą w ząbki, zdobią umieszczone nieco powyżej trzy rzędy niebieskich kropek, imitujących kamienie szlachetne, oraz brązowe i czerwone pasy różnej szerokości i wielkości, biegnące w poprzek bocznych partii spódnicy. Na nogach Maryja ma założone białe buty. Wokół szyi białe korale i ugrowa tasiemka dookoła sukni, a pod nią w tym samym kolorze krzyżyk, konturowany czerwoną linią i rzędem białych kropek. Z ramion postaci spływają dwie białe wstęgi chusty, schodzące się trójkątnie nieco powyżej pasa, na wysokości złożonych rąk zdobione na całej powierzchni przemienne zakomponowanymi poziomymi niebieskimi pasami i czerwonym romboidalnym motywem z wpisanym w środek krzyżykiem. Wokół pasa widoczny jest fartuch, ugrowy z czerwono konturowanym krzyżykiem pośrodku. Głowę i ramiona Matki Boskiej okrywa bogato zdobiony, przeźroczysty, biały welon. Czerwona korona typu książęcego umieszczona na głowie zwieńczona jest krzyżykiem i dekorowana kaboszonami, podobnie jak i ugrowa klista aureola z krótkimi, trójkątnymi, białymi promieniami wokół krawędzi. W prawym dolnym rogu obrazu na zielonej łące śpi dwoje pastuszków. Obok nich na kamiennej ławce siedzi płacząca Matka Boska, w czerwonej sukni i białym welonie na głowie. Pod nią w samym rogu obrazu rośnie różany krzew. Tryskające ze skały źródło, usytuowane tuż przy siedzącej Maryi, tworzy strumyk, który płynie aż do znajdujących się powyżej na malowidle, ciasno usytuowanych obok siebie zabudowań, zróżnicowanych w swym charakterze. Na wzgórzu w oddali widać kilka budynków o jasnych barwach ścian i czarnych oknach, a także drewniany mostek i zielone drzewa rosnące za domami. Na kilku z nich umieszczone są krzyże, co może sugerować, iż są to kościoły i kaplice. Po prawej u góry na tle białych chmur trzy głowy aniołków z czerwonymi skrzydełkami. W lewym dolnym rogu obrazu pasie się osiem krów, sześć w różnych odcieniach brązu, dwie popielate. Część z nich leży, odpoczywając. Powyżej, pomiędzy zabudowaniami składającymi się z domów i kościoła klęczy dwoje pasterzy. Maksymian ma na sobie niebieski strój wierzchni, a Melania czerwoną sukienkę z białym fartuchem, mankietami i kołnierzem. Obydwójce patrzą ku górze, gdzie umieszczona została w jasnym owalu, na promienistym tle postać Matki Boskiej unoszącej się do nieba. Tło obrazu w górnej części jest

⁵¹ MEK, sygn. MEK/63904, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

ciemnoniebieskie, a w dolnej ciemnozielone. Wart podkreślenia jest fakt, iż każda z trzech przedstawionych na obrazie postaci Matki Boskiej ma suknię w innym kolorze. Na samym dole malowidła umieszczony jest napis w kolorze białym: OBIAWIENIE.N.P.MARYI.FRANCUSKI.

Czternasty obraz Matki Boskiej Saletyńskiej trafił do Muzeum Etnograficznego w Krakowie w 1991 roku, przekazany przez Społeczny Komitet Budowy Skansenu w Nowej Hucie. Malowidło zostało odkryte przypadkiem (pod oleodrukiem) w czerwcu 1979 roku przez Jana Nowaka, pracownika Domu Kultury, podczas inwentaryzacji w Regionalnej Izbie Pamięci, powstałej przy Hucie im. Lenina (il. 14). Obraz jest namalowany farbami olejnymi na płótnie o wymiarach 63 × 47 cm, oprawiony w drewnianą ramę koloru ciemnobrązowego, barwioną lakierem bezbarwnym, ozdobioną profilowaniem i cienką złotą obwódką⁵². W centrum obrazu, na kamiennej płycie barwy szarobiałej i brązowej stoi Matka Boska w pozycji frontalnej, z dłońmi skrzyżowanymi na piersi. Ma długą, beżową suknię w odcieniach różu, ze spódnicą ozdobioną po bokach czterema szerokimi, cynobrowymi pasami oraz dwoma szlakami poziomymi z delikatnych, białych, czerwonych i niebieskich motywów romboidalnych, wzbogaconych wzorami w kształcie kółek. Podobne motywy widoczne są poniżej obramowania dekoltu. Dół spódnicy, dekolt i brzegi krótkich rękawów lamowane są szlakiem składającym się ze złotych i białych cekinów. Spod spódnicy na dole wystają szpiczaste pantofle. Wierzchnia szata odsłania ręce okryte rękawami barwy szmaragdowozielonej w białe okrągłe pajetki. Matka Boska ma krótki, srebrnopopielaty fartuch o czarnych konturach, oblamowany białą koronką i ozdobiony krzyżem z białych kropek na małym łańcuchu. Drugi, złoto-czarny krzyż, ze zwisającym z poprzecznej belki młotkiem, widnieje na piersi Maryi. Brakuje drugiego narzędzia męki Pańskiej, a mianowicie obcęgow. Strój Matki Boskiej uzupełnia szmaragdowozielona chusta w cynobrowe pasy oraz niebieskie i cynobrowe kropki, a także złota korona na głowie. Widoczne na niej krzyżujące się kabłąki zwieńczone są sferą z krzyżem. Cztery pola pomiędzy łukami wypełnia czerwony materiał. Wokół korony widnieje sześć kolistych kwiatów z listkami. Spod korony na ramiona spływa srebrnopopielaty welon, przykryty drugim, koronkowym z białymi motywami. Głowę Maryi otacza półkolista aureola. Tło stanowi krajobraz z jasnozieloną murawą poprzecinaną pasmami trawy i intensywnie niebieskie niebo. Po prawej stronie obrazu, u dołu widnieje postać siedzącej, płaczącej Matki Boskiej, powyżej łuk białej strugi i dwie leżące postacie śpiących pastuszków. Maksymian ubrany w ciemnoniebieski strój, a Melania w cynobrową szatę. Dziewczynka została namalowana w taki sposób, jakby częściowo leżała w strumieniu. Na horyzoncie cztery domy z kominami, z trzech z nich unosi się dym. Pośrodku zabudowań rośnie wysokie, rozłożyste, zielone drzewo. Wyżej brunatne obłoki z trzema uskrzydłonymi twarzami aniołków o włosach ozdobionych sznurami białych pereł. Po lewej stronie obrazu, u dołu pięć brązowych krów, wyżej – na tle kościoła – klęczą po dwóch stronach drzewa pasterze zapatrzeni w górę, w kierunku unoszącej się do nieba Maryi w beżowej

⁵² MEK, sygn. MEK/71602, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

sukni. Otoczona wiązkami promieni, na tle obłoku w kolorze ugru, cynobru i brązu, ma lekko uniesione ręce. Obraz nie jest ani datowany, ani sygnowany.

Wnioski końcowe

Kult Matki Boskiej Saletyńskiej, zapoczątkowany przez objawienie z 19 września 1846 roku w La Salette we Francji, w drugiej połowie XIX wieku w Polsce wyróżniał się charakterystycznymi dla religijności ludowej cechami, zarówno w fazie jego powstawania, jak i w procesie rozprzestrzeniania się. Był to kult spontaniczny, intensyfikujący się zwłaszcza w okresach głodu i epidemii, z wyraźnym podkreśleniem roli Maryi jako opiekunki, chroniącej przed klęskami i niedostatkiem. Wyprzedzał on o ponad 50 lat oficjalny kult kościelny, który Misjonarze Matki Boskiej Saletyńskiej zaczęli szerzyć w Polsce od 1902 roku, z podkreśleniem szczególnej roli Maryi jako Pojednawczyńi grzeszników.

Czternaście obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej znajdujących się w zbiorach Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie, malowanych nie zawsze wprawną ręką, nieraz z widocznym pośpiechem, stanowi swoistą rodzinę przedstawień ikonograficznych o bardzo bliskich sobie cechach formalnych i tworzących jedną kategorię obrazów. Jest to rodzaj malarstwa ludowego, związanego genetycznie z regionem południowej Polski w okresie XIX wieku. Podstawowym źródłem inspiracji dla tych ludowych malarzy była wielokrotnie wydawana broszura autorstwa ks. Jana Laxy'ego pt. *Historia cudownego zjawienia się N. P. Maryi dwom pastuszkom na górze Salette we Francji d. 19 września 1846*. Artyści działający w tym nurcie, często anonimowi, tworzyli wizualne interpretacje orędzia saletyńskiego, wykorzystując lokalne wzorce estetyczne, dostępne materiały i własną wyobraźnię teologiczną.

Malowidła Matki Boskiej Saletyńskiej autorstwa polskich malarzy ludowych znajdujące się w krakowskim Muzeum Etnograficznym zdecydowanie różnią się od francuskich przedstawień zarówno pod względem stroju Matki Boskiej, jak i dzieci, a także przez obecność zabudowań klasztornych lub wioski La Salette⁵³.

Zdecydowana większość obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej z Muzeum Etnograficznego w Krakowie oparta jest na trójfazowym schemacie narracyjnym, obejmującym kolejno: postać płaczącej Matki Boskiej, Maryję stojącą z rękami skrzyżowanymi na piersiach oraz moment Jej wznoszenia się do nieba. Jednak nie wszystkie obrazy są kompletne. Pominięcia jednej z faz (najczęściej fazy płaczu lub wniebowzięcia) występują m.in. w obrazach nr 4, 7, 9 i 13. Proste kompozycje, takie jak na obrazie nr 14, wykazują także redukcję elementów drugoplanowych, co świadczy o uproszczeniach w przekazie ikonograficznym.

Ogólny schemat kompozycyjny wszystkich tych dzieł opiera się na centralnym ukazaniu Maryi, wyeksponowanej w osi głównej obrazu. Za nią, na tle krajobrazu, umieszczona jest scena kontynuacyjna, ilustrująca zjawienie się Matki Boskiej w La Salette⁵⁴. Postać Pięknej Pani, ukazanej frontalnie, stoi na prostokątnej płycie

⁵³ V. Bettega, *Iconographie de Notre Dame del La Salette (Isère). Toutes les gravures. Images de missel. Ex-votos. Statues. Bannières. Tableaux*, Pierre-Châtel 1995; V. Bettega, R. Reymond, *La Grande Aventure du Pèlerinage de la Salette de 1846 a nos jours*, Grenoble 1999, wyd. 2.

⁵⁴ Śnieżyńska, Krzysztofowicz, s. 25-27.

kamiennej. Ubrana jest w długą szatę, a na przodzie widoczny jest niewielkich rozmiarów fartuch. Chusta skrzyżowana na piersiach oraz przezroczysty, koronkowy welon opadający spod korony na ramiona dopełniają całości stroju. Dwa łańcuchy, będące symbolicznymi elementami, stanowią ważny element uzupełniający – na krótszym z nich umieszczony jest krzyż z postacią Chrystusa oraz młotkiem i obcęgami zwisającymi z poprzecznej belki krzyża. Prawą stronę kompozycji zajmuje postać siedzącej na kamiennej ławce, płaczącej Matki Boskiej. Naprzeciwko wąskiego strumyka, płynącego w pobliżu Zjawionej, widoczni są dwaj śpiący pastuszkowie – Melania i Maksymin. Z lewej strony obrazu namalowana jest łąka z pasącym się bydłem i postaciami kłęczących dzieci, zapatrzonych w postać Maryi unoszącą się do nieba. Pejzaż ukazany jest w układzie warstwowym. Na linii horyzontu, na tle pagórków umieszczono cztery drzewa, kościółek i zabudowania wioski. Całości dopełnia wieniec z chmur w górnej strefie obrazu i trzy niewielkie głowy aniołków, równoważące unoszącą się postać Matki Boskiej. W dolnej zaś części tych kompozycji znajduje się zazwyczaj, choć nie jest to reguła, następująca inskrypcja wskazująca na miejsce i czas wydarzenia: CUDOWNE ZIAWIENIE N. PANNY MARYI PRZY SALECIE WEFRANCYI R. P. 1846.

Mimo obecności ustalonego schematu ikonograficznego, widoczne są w zaprezentowanych obrazach różnice w detalach ubioru. Najczęściej dominują kolory bieli i czerwieni, lecz w niektórych przedstawieniach Matki Boskiej Saletyńskiej pojawiają się także odcienie barwy różowej (obraz 6), liliowej (10), rdzawej (9) i ciemnokremowej (13). Formy fartuchów także są różnicowane – od rulonowych po geometryczne, często z elementami florystycznymi. Welony, przeważnie koronkowe lub tiulowe, przybierają barwy od białej przez zieloną po czerwoną. Pantofle Maryi, często dekorowane różami, w niektórych przedstawieniach są niewidoczne, co może być wynikiem ograniczeń przestrzennych lub warsztatowych. Również znaki męki Chrystusa – młotek i obcęgi – występują w różnym układzie. Braki w atrybutach (np. brak obcęgów na obrazach 4 i 14, tylko młotek na obrazie 11) świadczą o fragmentarycznej znajomości objawienia z La Salette i jego symboliki przez ludowych twórców. Pejzaże w tle, często o charakterze górskim, ukazują zabudowania wiejskie, kościoły i źródelka, co wprowadza wątki lokalne i realizm topograficzny. Liczba krów (najczęściej osiem) oraz obecność aniołków-puttów (z wyjątkiem obrazów 4 i 14) są elementami powtarzalnymi.

Większość obrazów ma charakter anonimowy, tylko trzy z nich są sygnowane, m.in. przez Wincentego Chrzęszczkiewicza (obraz 2), Witalisa Nankego (obraz 10) czy Xawerego Stankiewicza (obraz 7). Pochodzą z różnych regionów południowej Polski (Spisz, Żywiec, Jasło, Bochnia, Mielec, Oświęcim), co przekłada się na widoczne różnice stylistyczne i warsztatowe.

Zaprezentowane obrazy Matki Boskiej Saletyńskiej z Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie stanowią niezwykle zróżnicowany i bogaty zbiór materiału badawczego, dokumentującego nie tylko adaptację objawienia z La Salette w polskiej rzeczywistości religijnej, ale także lokalne sposoby wyrażania pobożności. Różnice formalne, kolorystyczne i ikonograficzne są świadectwem zarówno indywidualnych interpretacji, jak i ograniczeń warsztatowych malarzy ludowych.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Muzeum Etnograficzne w Krakowie (MEK)

- sygn. MEK/3128, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/4240, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/8874, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/10871, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/21813, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/24715, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/35456, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/35893, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/40696, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/51327, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/52911, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/53360, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/63904, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.
sygn. MEK/71602, Karta inwentarzowa obrazu Matki Boskiej Saletyńskiej.

Opracowania

- „Annales de Notre-Dame de La Salette”, (1867-1868) n° 3.
Arboud François, *Souvenirs intimes d'un Pèlerinage à La Salette, le 19 septembre 1847*, Grenoble 1848.
Avitabile Angelo MS, Roggio Gian Matteo MS, *La Salette. Znaczenie i aktualność. Nowe spojrzenie na teologię i duchowość zjawień maryjnych*, Warszawa 1998.
Bassette Louis, *Le fait de La Salette 1846-1854*, Paris 1955.
Bettega Victor, *Iconographie de Notre Dame del La Salette (Isère). Toutes les gravures. Images de missel. Ex-votos. Statues. Bannières. Tableaux*, Pierre-Châtel 1995.
Bettega Victor, Raymond René, *La Grande Aventure du Pèlerinage de la Salette de 1846 à nos jours*, Grenoble 1999, wyd. 2.
Bez Nicolas, *Pèlerinage à La Salette*, Lyon-Paris 1847.
Błachut Adam Jan OFM, Ks. Józef Świsłocki (1894-1956) *nieustrudzony duszpasterz Spisza i Orawy w okresie międzywojennym*, „Na Spiszu”, (2011) nr 2, s. 14-15.
Brûlais des Marie, *Suite de l'écho de la Sainte Montagne ou l'Apparition rendu plus évidente par ses épreuves, ses gloires et de nouveaux éclaircissements*, Nantes 1855.
Carhier Louis, *Zjawienie się Matki Bożej na górze La Salette*, Kraków 1911.
Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982.
Ender Janina, *Józef Lompa. Zarys biograficzny*, Katowice-Wrocław 1947.
Estreicher Karol, *Bibliografia XIX stulecia*, t. 11, Kraków 1959.
Hecht Laurenz OSB, *Histoire de l'apparition de la très Sainte Vierge à deux enfants bergers, sur la montagne de La Salette*, Einsiedeln 1848.
Jamiół Piotr MS, *Historia Zgromadzenia Misjonarzy Matki Bożej z La Salette do roku 1914*, Kraków 2021.
Jamiół Piotr MS, *Saletyni w Polsce*, Kraków 2004.
Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w diecezji tarnowskiej, red. J. Rzepa, Tarnów 1983.
Krasny Piotr, *Le vrai portrait de Notre-Dame. O próbach odnowienia ikonografii maryjnej w XIX wieku*, „Sacrum et Decorum”, (2009) nr 2, s. 16-30.

- Krzysztofowicz Stefania, *O sztuce ludowej w Polsce*, Warszawa 1972.
- Księga Pamiątkowa Maryańska: ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny, t. II, cz. 1, Lwów 1905.
- Kunczyńska-Iracka Anna, *Malarstwo*, w: *Sztuka ludowa w Polsce*, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kunczyńska-Iracka, M. Pokropek, Warszawa 1988, s. 209-237.
- Laxy Jan, *Historia cudownego zjawienia się N. P. Maryi dwom pastuszkom na górze Salette we Francji d. 19 września 1846*, Opole 1847.
- Łaska La Salette, red. P. Dzierżak MS, Kraków 2002.
- Mituś Józef MS, *Ludowy kult Matki Boskiej Saletyńskiej w Polsce w XIX wieku*, w: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX wieku*, red. B. Pylak, Cz. Krakowiak, Lublin 1988, s. 447-450.
- Najświętsza Marya Panna Łaskawa, *pewny ratunek przeciw morowemu powietrzu i wszelkiej zarazie*, Kraków 1892.
- Niemiec Stanisław MS, *Matka Boska Saletyńska w polskim malarstwie ludowym*, [mps, Archiwum Zgromadzenia Księży Misjonarzy Saletynów w Krakowie], Kraków 1984.
- Ogrodziński Wincenty, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, Katowice 1946.
- Oseka Andrzej, *Nieznani malarze sarmackich legend*, „Polska”, (1963) nr 9, s. 24.
- Roetheli Ernst Walter MS, *La Salette. Geschichte der Erscheinung*, Freiburg 1990.
- Rousselot Pierre Joseph, *La vérité sur l'événement de La Salette du 19 Septembre 1846*, Grenoble 1848.
- Rousselot Pierre Joseph, *Manuel du Pelerin à Notre Dame de la Salette. Canton de Corps (Isère)*, Grenoble 1854.
- Rousselot Pierre Joseph, *Nouveaux documents l'événement de La Salette*, Lyon 1850.
- Salmiech Charles de MS, *Piękna Pani. Historia objawienia Matki Bożej Płaczącej w wiosce La Salette we Francji*, Kraków 1998.
- Seweryn Tadeusz, *Polskie malarstwo ludowe*, Kraków 1937.
- Skudrlik Mieczysław, *Królowa Korony Polskiej*, Lwów 1930.
- Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Etnograficznego w Krakowie za rok 1917*, Kraków 1918.
- Stern Jean MS, *La Salette. Documents authentiques dossier chronologique intégral. Septembre 1846 – debut mars 1847*, t. I, Paris 1980.
- Stern Jean MS, *Mgr de Bruillard, évêque de Grenoble au moment de l'Apparition: biographie et étapes de la reconnaissance du fait de La Salette*, Strasbourg 2010.
- Śnieżyńska Ewa, Krzysztofowicz Stefania, *Ikonoografia ludowych obrazów Matki Boskiej Saletyńskiej*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, 18 (1964) nr 1, s. 25-34.
- Villecourt Clément, *Nouveau récit de l'apparition de la Sainte Vierge sur les montagnes des Alpes*, Louvain 1848.
- Wojtunik Roman MS, *Historia Księży Misjonarzy Saletynów w Polsce*, Zakopane 1972.

Il. 1. *Matka Boska Saletyńska*,
10871MEK, autor nieznany,
fot. M. Wąsik, ze zbiorów Muzeum
Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 2. *Matka Boska Saletyńska*,
24175MEK, W. Chrzęszczkiewicz,
fot. M. Wąsik, ze zbiorów Muzeum
Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 3. *Matka Boska Saletyńska*, 21813MEK,
autor nieznany, fot. M. Wąsik, ze
zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 4. *Matka Boska Saletyńska*, 3128MEK,
autor nieznany, fot. M. Wąsik, ze
zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 5. *Matka Boska Saletyńska*, 4240MEK, autor nieznany, fot. M. Wąsik, ze zbiorów Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 6. *Matka Boska Saletyńska*, 8874MEK, autor nieznany, fot. M. Wąsik, ze zbiorów Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 7. *Matka Boska Saletyńska*,
35893MEK, X. Stankiewicz,
fot. M. Wąsik, ze zbiorów
Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli
w Krakowie

Il. 8. *Matka Boska Saletyńska*,
35456MEK, autor nieznany,
fot. M. Wąsik, ze zbiorów
Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli
w Krakowie

Il. 9. *Matka Boska Saletyńska*,
40696MEK, autor nieznany,
fot. M. Wąsik, ze zbiorów Muzeum
Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 10. *Matka Boska Saletyńska*,
51327MEK, W. Nanke, fot. M. Wąsik,
ze zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 11. *Matka Boska Saletyńska*,
52911MEK, R.K. Kubiak, fot. M. Wąsik,
ze zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 12. *Matka Boska Saletyńska*,
53360MEK, autor nieznany, fot. M. Wąsik,
ze zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 13. *Matka Boska Saletyńska*,
63904MEK, autor nieznany, fot. M. Wąsik,
ze zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie

Il. 14. *Matka Boska Saletyńska*,
71602MEK, autor nieznany, fot. M. Wąsik,
ze zbiorów Muzeum Etnograficznego
im. Seweryna Udzieli w Krakowie